

การสร้างอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสาน

ณัฐริดา จันทะระ⁶

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาและองค์ประกอบทางภาพยนตร์ที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์อีสานที่ประกอบสร้างขึ้นจากภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสานทั้งสิ้น 22 เรื่อง ที่จัดขึ้นในช่วง พ.ศ.2547-2559 ประกอบการสัมภาษณ์ผู้กำกับ ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่าเนื้อหาและองค์ประกอบทางภาพยนตร์ รวมถึงแนวคิดในด้านต่างๆของผู้กำกับภาพยนตร์มีบทบาทสำคัญในการประกอบสร้างความหมายของอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์โดยแบ่งได้เป็น 2 ประเด็น 1. อีสานในภาพลักษณ์ใหม่ ที่เกิดจากเจตนารมณ์ในการลบมายาคติและภาพตัวแทนในเชิงลบเกี่ยวกับอีสานของผู้กำกับ โดยการนำเสนออัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในมุมมองใหม่ นำเสนอภาพวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เรียบสงบ และน่าอยู่ของอีสาน ภาพของพื้นที่ดินที่เขียวชะอุ่มอุดมสมบูรณ์ แทนที่ภาพเดิมของแผ่นดินอีสานที่เป็นพื้นที่แห้งแล้งแตกกระแหง 2. การสร้างความหมายใหม่ภายใต้มายาคติเดิมของอีสาน การสร้างภาพของอีสานในภาพยนตร์ให้มีความน่าหวงคิดถึง (romanticize) มากขึ้น เช่น ภาพของทุ่งนาสีเขียวกว้าง ภาพสังคมชนบทที่มีความน่าอยู่ ผู้คนที่มีความสุข ไม่ได้มีส่วนช่วยในการทำลายมายาคติเดิมของอีสาน แต่เป็นเพียงการสร้างความหมายใหม่ให้แก่อัตลักษณ์อีสานภายใต้กรอบมายาคติเดิมนั่น

คำสำคัญ: อัตลักษณ์อีสาน, การสร้างความหมาย, ภาพยนตร์สั้นอีสาน

⁶ นักศึกษาปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The Construction of Isan Identity Through Short Films in Isan Film Festivals

Abstract

This research analyzes the contents and the elements of films that show about Isan identity through 22 short films in Isan Film Festivals that were organized between 2004-2015. In addition the directors are interviewed. The results indicated that the contents and the elements of films including the thoughts of directors have an influence in the construction of Isan identity through short films. There were 2 groups of the contents. First is the Isan in new appearance. This is caused by director's purposes that attempt to obliterate the negative myth and representation about Isan by represent new appearance of Isan Identity through short films that were simplicity, peaceful and livable. The depictions replace Isan with plentiful and delight fields instead of the representation of waterless territory seen in the past. The second is the reconstruction of the meaning of Isan underlying the primary myth. Isan was presented to be more romanticize such as presenting delight and peaceful field, livable country and full of generous people. However, it doesn't work to help obliterate the primary myth of Isan. It helps to reconstruct the meaning of Isan identity underlying the primary myth.

Keywords: Isan identity, Construction, Isan short films

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นภาคที่มีเอกลักษณ์และมีความหลากหลายทางภาษา ชาติพันธุ์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณี ในงานศึกษาของ Mccargo and Hongladarom (2004) ได้อ้างว่า อัตลักษณ์อีสานสะท้อนถึงความคลุมเครือในการเข้าใจตนเองและนำเสนอตัวตนของคนอีสาน แต่อย่างไรก็ตาม คนอีสานได้เข้าร่วมกระบวนการต่อรองในความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นไทยและความเป็นลาว จะเห็นได้ว่าความคิดเกี่ยวกับความเป็นอีสานนั้นไม่ได้หยุดนิ่ง เนื่องจากผลการศึกษาพบว่า คนแต่ละกลุ่มมีการให้ความหมายที่แตกต่างกัน แต่คนส่วนใหญ่มองเห็นตนเองว่ามีความเป็นไทยมากกว่า

อีสานเมื่อหลายปีก่อนอาจเป็นดินแดนที่เข้าถึงได้ยาก ห่างไกลความเจริญ แต่เมื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ข้อมูลข่าวสารก็เชื่อมโยงกันหมดจนคล้ายกับโลกที่ไร้พรมแดน รวมถึงระบบทุนนิยมที่เข้ามา ทำให้อีสานในยุคโลกาภิวัตน์ไม่เหมือนกับอีสานในหลายทศวรรษก่อนอีกต่อไป ซึ่งเมื่อเกิดความเคลื่อนไหวของสังคมอีสาน ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อภาพยนตร์ที่เป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมให้มีความเคลื่อนไหวและปรับตัวไปตามสังคมด้วย อิทธิพลของสื่อสมัยใหม่มีผลต่อการรับรู้ของคนอีสานที่เปลี่ยนไป โดยสื่อได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างอัตลักษณ์อีสานในปัจจุบัน ก่อนหน้านี้ความเป็นอีสานถูกผูกโยงเข้ากับความเป็นบ้านนอก แต่ในปัจจุบันความบ้านนอกหรือความเป็นธรรมชาติเหล่านั้นกลับเป็นสิ่งที่น่าหลงใหลและดึงดูดกลุ่มผู้บริโภคในเมืองที่ไทยหาวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ในขณะเดียวกัน อีสานก็พยายามต่อรองกับอำนาจรัฐจากศูนย์กลาง เพื่อสร้างพื้นที่และตัวตนให้แก่กลุ่มของตน และปรับตัวให้เข้ากับโลกในยุคโลกาภิวัตน์มากขึ้น

ปัจจุบันมีภาพยนตร์ที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มวัฒนธรรมย่อยมากขึ้น เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวทั้งในเรื่องของวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณี ภาพยนตร์ที่เล่าถึงประเด็นทางวัฒนธรรมเหล่านี้ จึงเป็นทางเลือกที่ดีในการนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติในอีกแง่มุมหนึ่ง อีกทั้งการส่งเสริมภาพยนตร์ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเหล่านี้ยังเป็นวิธีในการสร้างความโดดเด่นและเพิ่มช่องทางในการส่งออกภาพยนตร์ได้มากขึ้น

ปัจจุบันประชากรในภูมิภาคอีสานก็ได้มีความตื่นตัวในการลุกขึ้นมาผลิตภาพยนตร์เพื่อเล่าเรื่องราววิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงสร้างความหมายของอัตลักษณ์

อีสานเพื่อสร้างพื้นที่ของกลุ่มตนมากขึ้น มีการเกิดขึ้นของเทศกาลภาพยนตร์อีสาน รวมถึงผู้กำกับและกลุ่มผู้สร้างภาพยนตร์อิสระที่เป็นผู้คนในภูมิภาคอีสาน ตัวอย่างเช่น ภาพยนตร์เรื่อง “แหยมยโสธร” ซึ่งเป็นภาพยนตร์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาและองค์ประกอบต่างๆในภาพยนตร์ที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสานในปัจจุบัน (พ.ศ. 2547-2558)

2. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างความหมายและความหมายของอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสานในปัจจุบัน (พ.ศ. 2547-2558)

วิธีการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอีสาน อัตลักษณ์อีสาน การสร้างภาพตัวแทน และภาพยนตร์

2. เลือกภาพยนตร์ที่จะนำมาศึกษาอย่างเฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นภาพยนตร์สั้นที่มีเนื้อหาในภาพยนตร์ที่มีประเด็นความคิดของเรื่องเกี่ยวกับอีสาน วัฒนธรรมอีสาน วิถีชีวิตอีสาน ตัวละครหลักหรือตัวละครสำคัญของเรื่องพูดภาษาอีสาน สถานที่เกิดเหตุหลักในเรื่องเกิดขึ้นในอีสาน ทั้งนี้ภาพยนตร์ต้องมีความยาวไม่เกิน 30 นาที และนำภาพยนตร์เหล่านั้นมาวิเคราะห์เนื้อหาและองค์ประกอบทางภาพยนตร์ ซึ่งทำให้เห็นภาพรวมลักษณะร่วมของเนื้อหาและองค์ประกอบ รวมถึงประเด็นในด้านต่างๆที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์อีสาน

3. สัมภาษณ์เชิงลึกผู้กำกับภาพยนตร์สั้นเกี่ยวกับแนวคิด จุดมุ่งหมาย และประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ภาพยนตร์ เพื่อนำไปใช้สนับสนุนข้อมูลในการวิเคราะห์เนื้อหาและองค์ประกอบภาพยนตร์ รวมถึงการประกอบสร้างความหมายของอัตลักษณ์อีสาน

4. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับอีสานศึกษา แนวคิดอัตลักษณ์และการสร้างภาพตัวแทน และแนวคิดเกี่ยวกับภาพยนตร์สั้นมาเป็นกรอบแนวทางในการวิเคราะห์ ซึ่งจะช่วยให้เห็นกระบวนการสร้างความหมายของอัตลักษณ์อีสาน รวมถึงอธิบายความหมายของอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสาน

5. สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยและอภิปราย

จากการศึกษาการสร้างอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสานในครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทขององค์ประกอบทางภาพยนตร์และเนื้อหาของภาพยนตร์ รวมถึงแนวคิดในด้านต่างๆของผู้กำกับภาพยนตร์ที่มีผลและเป็นส่วนในการประกอบสร้างความหมายของอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์ โดยแบ่งได้เป็น 3 ประเด็น ได้แก่ อีสานในภาพลักษณ์ใหม่ การสร้างความหมายใหม่ภายใต้มายาคติเดิมของอีสาน และการเลื่อนไหลของอัตลักษณ์อีสาน

1) อีสานในภาพลักษณ์ใหม่ จากการวิเคราะห์องค์ประกอบและเนื้อหาของภาพยนตร์ ประกอบกับการสัมภาษณ์ถึงเจตนารมณ์ของผู้กำกับภาพยนตร์หลายๆท่านที่ต้องการลบล้างมายาคติและภาพตัวแทนในเชิงลบของอีสาน ภาพยนตร์จึงถูกสร้างสรรค์วิธีในการนำเสนออัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในรูปแบบและมุมมองใหม่ๆ คือการนำเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เยียบสงบ และน่าอยู่ของอีสาน ตัวอย่างเช่น การใช้วิธีการแยกออกเป็นสองขั้ว (polarization) นำเสนอภาพของสังคมเมืองในเชิงลบควบคู่กับภาพสังคมชนบทอีสานในเชิงบวก เพื่อให้เห็นความแตกต่างและเกิดการให้น้ำหนักและคุณค่าในเชิงบวกแก่สังคมอีสานมากขึ้น ซึ่งภาพความแตกต่างที่เกิดขึ้นเหล่านี้ อาจเกิดจากการนิยามตนเองของผู้กำกับผ่านภาพและวิถีชีวิตของอีสานในภาพยนตร์ ภาพของ อัตลักษณ์อีสานที่พบในภาพยนตร์เป็นการประกอบสร้างความหมายของอัตลักษณ์อีสานผ่านมุมมองของผู้กำกับ ซึ่งอาจเป็นภาพในความทรงจำ ประสบการณ์ หรือทัศนคติส่วนตัวของผู้กำกับภาพยนตร์เอง ทั้งนี้สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการสร้างภาพลักษณ์ของอีสานในลักษณะ คือการตามมาซึ่งความเข้าใจผิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของอีสานว่า อีสานในภาพยนตร์นั้นสอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมหรือไม่

2) การสร้างความหมายใหม่ภายใต้มายาคติเดิมของอีสาน สืบเนื่องมาจากความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่อีสาน ส่วนหนึ่งถูกประกอบสร้างขึ้นจากแนวคิดและเจตนารมณ์ของผู้กำกับ อีกส่วนหนึ่งถูกประกอบสร้างจากความทรงจำ ประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์ทางวัฒนธรรมของผู้กำกับที่ต้องการสร้างภาพแทนความทรงจำและประสบการณ์ในอดีตของตนเองผ่านภาพยนตร์ จากการศึกษาเนื้อหาและองค์ประกอบของภาพยนตร์พบว่า ผู้กำกับมีการนำเสนอเนื้อหาและองค์ประกอบในภาพยนตร์ที่มีแนวคิดเกี่ยวข้องกับการโยกย้ายอดีต (Nostalgia) สื่อสารภาพของอีสานให้ออกมาน่าหววนคิดถึง (romanticize) มากขึ้น เช่น ภาพของทุ่งนาที่อุดมสมบูรณ์ ภาพสังคมชนบทที่มีความน่าอยู่ ผู้คนมีน้ำใจ แม้ภาพเหล่านี้จะ

เป็นภาพอดีตที่น่าทึ่งระลึกถึง แต่ก็ก็จะกลายมาเป็นภาพตัวแทนที่นอกจากจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์อีสานแล้ว ยังเป็นการทำให้ อัตลักษณ์อีสานหยุดนิ่ง อัตลักษณ์อีสานถูกสร้างผ่านภาพตัวแทนซึ่งเป็นการจำลองอีสานในแง่มุมต่างๆ โดยการหยิบยกเฉพาะด้านที่ดีมานำเสนอ ดังนั้น แม้ว่าอีสานจะถูกหยิบมานำเสนอในภาพลักษณ์ใหม่ แต่ท้ายที่สุดก็พบว่าภาพยนตร์มีกลไกและอุดมการณ์แฝงอยู่เบื้องหลังที่ทำให้ภาพลักษณ์ของอีสานนั้นไม่ได้เป็นภาพใหม่อย่างแท้จริง หากแต่เป็นการสร้างลักษณะร่วมของอัตลักษณ์อีสาน และสร้างความหมายใหม่ของอีสานภายใต้กรอบมายาคติเดิม

3) การเลื่อนไหลของอัตลักษณ์อีสาน การให้ความหมายแก่อัตลักษณ์อีสานจำเป็นต้องทำในแบบกว้างๆ และดูจากบริบทรอบข้างที่เลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยการเลื่อนไหลของอัตลักษณ์อีสานนั้นเกิดได้จากหลายปัจจัย ทั้งในเรื่องของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง พื้นที่ บริบทของสถานการณ์ต่างๆ ผู้มีอำนาจในการกำหนด อัตลักษณ์อีสานในสถานการณ์นั้นๆ ดังนั้น การนิยามอัตลักษณ์อีสานจึงต้องนิยามโดยอ้างอิงจากปัจจัยต่างๆ

สรุปและข้อเสนอแนะ

การประกอบสร้างความหมายของอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสาน โดยมีเนื้อหา องค์ประกอบทางภาพยนตร์ รวมถึงแนวคิดของผู้กำกับภาพยนตร์เอง เป็นส่วนในการประกอบสร้าง อัตลักษณ์อีสานในภาพลักษณ์ใหม่ หรือการสร้างความหมายภายใต้มายาคติเดิม รวมถึงการเลื่อนไหลของอัตลักษณ์อีสานไปตามบริบทและสถานการณ์ต่างๆ ส่วนหนึ่งก็เพื่อการแสดงตัวตน สร้างพื้นที่ทางความคิดและการแสดงออก รวมถึงทำให้อัตลักษณ์อีสานเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ต่อไปในบริบทต่างๆ

การนำเสนออัตลักษณ์อีสานในด้านต่างๆผ่านเนื้อหาและองค์ประกอบต่างๆทางภาพยนตร์ มีความสอดคล้องกับอัตลักษณ์อีสานที่พัฒนา กิติอาษา (2557) ได้อ้างไว้ว่าเป็นลักษณะของอีสานในช่วงสงครามเย็น ทั้งในเรื่องรูปแบบของชุมชนอีสานที่มักประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีความใกล้ชิดและผูกพันกับธรรมชาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน มีระบบความคิดและความเชื่อทางศาสนาที่ผสมผสานทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ รวมถึงความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ มีการย้ายถิ่นฐานแรงงาน กล่าวคือ ชาวอีสานมักเดินทางออกจากท้องถิ่นของตนเพื่อไปทำงานในต่างถิ่น ชาวอีสานเป็นกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม มีความรักและหวงแหนในท้องถิ่นของตน

ภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาสื่อสารวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นอัตลักษณ์ของชาวอีสาน ชาวเหนือ หรือชาวใต้ ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญทั้งสิ้น นอกจากภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมย่อยเหล่านี้จะช่วยสร้างพื้นที่ สร้างตัวตนแก่ผู้คนในวัฒนธรรมอื่นๆ ได้มีที่ทางที่จะแสดงออกทางความคิดความสามารถ ยืนหยัดความมี อัตลักษณ์อยู่บนความหลากหลายทางวัฒนธรรม เก็บรักษาเรื่องราวของอัตลักษณ์ต่างๆ ที่ดิ่งาม เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมต่างๆ ให้คงอยู่ต่อไปแล้ว ภาพยนตร์เหล่านี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของภาพยนตร์แห่งชาติ ซึ่งการสนับสนุน ภาพยนตร์เหล่านี้ อาจช่วยส่งเสริมอุตสาหกรรมภาพยนตร์ของไทยในเติบโตต่อไปได้ทั้งในประเทศและการส่งออกสู่ต่างประเทศ เนื่องจากภาพยนตร์ที่เป็นวัฒนธรรมย่อยเหล่านี้มีอัตลักษณ์ที่ชัดเจน จึงเป็นงานที่ดีที่จะใช้ภาพยนตร์เหล่านี้ในการสื่อสารถึงวัฒนธรรมที่หลากหลาย และมีเอกลักษณ์ของไทยไปสู่สายตาผู้ชมทั่วโลก

ข้อเสนอแนะ

- 1) จากการศึกษาการสร้างอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสาน สามารถนำไปประยุกต์ในการศึกษาการสร้างอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ ในภาพยนตร์ได้
- 2) จากผลการศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ที่แสดงให้เห็นถึงแง่มุมต่างๆ ในการสร้างอัตลักษณ์อีสานผ่านภาพยนตร์สั้นในเทศกาลภาพยนตร์อีสานในปัจจุบัน อาจนำไปประยุกต์เพื่อใช้ในการสร้างสรรค์ภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์อีสานหรืออัตลักษณ์ของวัฒนธรรมย่อยต่อไปได้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

พัฒนา กิตติอาษา. (2557). *สู่วิถีอีสานใหม่* (พิมพ์ครั้งที่1). กรุงเทพฯ: วิชาษา.

ภาษาอังกฤษ

Duncan Maccargo, & Krisadawan Hongladarom. (2004). Contesting Isan-ness:

Discourse of Politics and Identity in Northeast Thailand (Vol. 5, pp. 219-234)

Retrieved from [http://thaipolitics.leeds.ac.uk/files/2014/05/maccargo-and-](http://thaipolitics.leeds.ac.uk/files/2014/05/maccargo-and-krisadawan-2004.pdf)

[krisadawan-2004.pdf](http://thaipolitics.leeds.ac.uk/files/2014/05/maccargo-and-krisadawan-2004.pdf)

